

แนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ภูมินทร์ เกณสาकु^{1*} และสรายุธ รัชมี¹

Received: November 1, 2024

Revised: February 19, 2025

Accepted: February 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง แนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดชาตินิยมที่ปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยมที่ปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่ยึดเอากระบวนการค้นคว้าวิเคราะห์ข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก และการตีความข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวคิดชาตินิยมปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยโกสินทร์ และพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชาติไทย โดยเฉพาะการสะท้อนสถานะของพระมหากษัตริย์ ตามแนวคิดราชาชาตินิยม และประวัติศาสตร์เชื้อชาตินิยม ในลักษณะการเชิดชูความยิ่งใหญ่ของชาติที่มีเหนือกว่าประเทศอื่น ๆ รวมถึงการเป็นชาติเอกราชที่ไม่ตกเป็นเมืองขึ้นจากลัทธิล่าอาณานิคม และ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กับแนวคิดชาตินิยมจากการวิเคราะห์ปรากฏ 4 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดชาตินิยมแนวเสรี แนวคิดชาตินิยมแนวอนุรักษณ์ แนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจ แนวคิดชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างค่านิยมความรักชาติ การปลุกฝังความคิด ความภาคภูมิใจให้กับผู้เรียน ผ่านการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติ ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: แนวคิดชาตินิยม / แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย / ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น /

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

* ผู้รับผิดชอบบทความ: ภูมินทร์ เกณสาकु หอพักเดอะพลาซ่า เลขที่ 58/43 หมู่ที่ 14 ซอยอศุขยาราม 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40000 E-mail: Phumin.ke@kkumail.com

¹ นักศึกษา, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

The Concept of Nationalism in Thai History Textbooks at the Junior High School Level in Accordance with the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551

Phumin Kensakhu^{1*} and Sarayoot Ratsamee¹

Abstract

The academic paper called “The Concept of Nationalism in Thai History Textbooks at the Junior High School Level in Accordance with the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551” was written to examine into the idea of nationalism in Thai history textbooks and how it relates to the content of those textbooks, following the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551. It does this through data analysis, in-depth interviews, data interpretation from documents, and other research. The results of the study found that (1) the concept of nationalism appears in lower secondary level Thai history textbooks, emphasizing the monarchy from the Sukhothai period to the Kosin period and the development and change of the Thai nation, especially the reflection of the status of the monarchy according to the concept of royal nationalism and ethno-historicalism in the form of praising the greatness of the nation over other countries, including being an independent nation that was not colonized by colonialism, and (2) the relationship between the content of lower secondary level history textbooks and the concept of nationalism. Four ideas were found through the analysis: liberal nationalism, conservative nationalism, expansionist nationalism, and anti-colonial nationalism. These ideas show how people are trying to teach learners patriotism, ideas, and pride. Through the transmission of knowledge, understanding, skills, and attitudes through the process of teaching Thai history that promotes critical thinking in the 21st century.

Keywords: Nationalism / Thai History Textbook / Junior High School Level /
Basic Education Core Curriculum B.E. 2551

** Corresponding Author: Phumin kensakhu, The Palace Dormitory, 58/43 Moo 14 Adulyaram 1, Nai Mueang, Mueang Khon Kaen, Khon Kaen 40000, E-mail: Phumin.ke@kkumail.com*

¹ Student, Department of Social Studies, Faculty of Education, Khon Kaen University

1. บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตผ่านหลักฐานหรือข้อมูลที่ปรากฏ จากการอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์นำไปสู่การพบองค์ความรู้ใหม่ อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันได้ ตามหลักฐานที่ค้นพบ ข้อเท็จจริง และการตีความทางประวัติศาสตร์ (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2565) โดยการศึกษาประวัติศาสตร์นอกจากจะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตแล้ว ยังสามารถใช้เป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคตได้อีกด้วย ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์ได้รับบรรจุอยู่ในแบบเรียนไทย (Thai Curriculum) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองตามระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อันเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

การศึกษาเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ไทย สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีการระบุเนื้อหาให้ผู้เรียนได้ศึกษาครอบคลุมช่วงเวลาต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์ไทย เพื่อให้ให้นักเรียนมีความเข้าใจที่ถ่องแท้ และลึกซึ้ง ในความเป็นมาของชาติมากยิ่งขึ้น เริ่มตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคสมัยใหม่ ดังนี้ 1) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จะเริ่มต้นด้วยการศึกษาข้อมูลยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ผ่านการใช้เครื่องมือในการดำรงชีพและการพัฒนาของสังคมยุคโบราณ กระทั่งถึงยุคประวัติศาสตร์ ครอบคลุมถึงอาณาจักรโบราณในดินแดนไทย 2) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ สมัยสุโขทัยและอยุธยา ประกอบด้วยรูปแบบการปกครอง ความรุ่งเรืองทางศิลปะและวัฒนธรรม ภาษาและลายลักษณ์อักษร รวมถึงบทบาทสำคัญของอาณาจักรอยุธยาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฐานะ ศูนย์กลางการค้าและวัฒนธรรม รวมถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ และ 3) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มุ่งเน้นเนื้อหาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม การปฏิรูปประเทศ การรักษาเอกราชจากการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ให้นักเรียนมีความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่สังคมไทยในปัจจุบัน (ศิวัช ศรีโกดังกุล, 2563) แสดงให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงมัธยมศึกษาตอนต้น นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์และบุคคลสำคัญแล้วยังส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมให้กับนักเรียนอีกด้วย

แนวคิดชาตินิยมถือเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ส่งผลให้ประชาชนมีความรักและความผูกพันกับชาติของตนเอง โดยสามารถสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวกัน แม้ว่าผู้คนในสังคมจะไม่เคยรู้จักหรือพบเจอกันมาก่อน กระบวนการถ่ายทอดอุดมการณ์นี้อาศัยกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถาบันศาสนา สถาบันโรงเรียน และสถาบันครอบครัว (เปรมโรจน์ บางอ้อ, 2556) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมให้แก่ประชาชน อุดมการณ์นี้ส่งเสริมให้ประชาชนมองผลประโยชน์ของชาติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าผลประโยชน์ส่วนบุคคล อันเป็นการสะท้อนความภาคภูมิใจในชาติผ่านความเชื่อมโยงด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเผชิญปัญหาาร่วมกัน ตัวอย่างสำคัญของการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมคือการอธิบายว่า “ประเทศไทยไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจใด” ซึ่งเป็นแนวคิดที่สะท้อน

ให้เห็นถึงความสำเร็จของชาติจากการมีผู้นำที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์โลก และได้รับความร่วมมือจากประชาชนภายในชาติ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545) แนวคิดนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม โดยอ้างถึงบทบาทของผู้นำที่เข้มแข็งและความสามัคคีของคนในชาตินอกจากนี้แบบเรียนประวัติศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอมแนวคิดชาตินิยม โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากเพื่ออธิบายถึงที่มาของประเทศไทย การกำหนดอาณาเขตของรัฐ และการสร้างความเป็นรัฐชาติ (Nation-state) ผ่านแผนที่และข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เน้นความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรไทยในอดีต เนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ไทยมักให้ความสำคัญกับประเด็นที่เป็นศูนย์กลางของชาติบ้านเมือง เช่น ศูนย์รวมอำนาจ ความจงรักภักดี ความสามัคคี และบทบาทของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะการเน้นย้ำถึงวีรกรรมของบรรพบุรุษ การสถาปนาราชธานี และความสามารถของชาติไทยในการรักษาเอกราช อย่างไรก็ตามแบบเรียนประวัติศาสตร์ยังต้องการให้ผู้เรียนเข้าใจประเทศเพื่อนบ้านตามกระแสของภูมิภาคศึกษา (สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ, 2557) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือในปี พ.ศ. 2557 กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงเนื้อหาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์เพื่อมุ่งเน้นให้นักเรียนมีความรักชาติ มีจริยธรรม และเสริมสร้างความสามัคคีภายในประเทศตามแนวทางของค่านิยม 12 ประการ แนวทางนี้แสดงให้เห็นว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์มิได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือทางวิชาการ แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐในการปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองและสังคมให้แก่เยาวชน อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นเนื้อหาที่สร้างอุดมการณ์เพียงด้านเดียว อาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการนำเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย และลดทอนความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนในมิติทางประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนขึ้น ทำให้แนวคิดชาตินิยมมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และความรู้สึกผูกพันต่อชาติของประชาชน ซึ่งกระบวนการนี้ได้รับการหล่อหลอมผ่านกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่เป็นเครื่องมือการถ่ายทอดอุดมการณ์ อย่างไรก็ตาม ควรมีการเปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงและการวิพากษ์เชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์สามารถพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ที่ครอบคลุมและสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น (รวิวรรณ รักถิ่นกำเนิด, 2557)

การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในสถานศึกษาสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีการอ้างอิงองค์ความรู้จากแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยของสำนักพิมพ์ที่ได้รับการรับรองคุณภาพของกรมวิชาการ สามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาประวัติศาสตร์ในแบบเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นกับแนวคิดชาตินิยมได้ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจในการวิเคราะห์เพื่อความสัมพันธ์ดังกล่าว อีกทั้งยังเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย สำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำความรู้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ต่อไป

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยม (Nationalism)

แนวคิดชาตินิยม (Nationalism) เป็นแนวคิดหรือลัทธิที่เน้นความจงรักภักดีที่มีต่อชาติมากกว่าสิ่งอื่นใด เน้นความเชื่อว่า อำนาจอิสระอันสูงสุดนั้นอยู่ที่ “รัฐชาติ” (Nation-state) โดยคำว่า รัฐ (State) คือ องค์การทางการเมือง ซึ่งมีอำนาจอธิปไตยสูงสุดที่จะต้องมีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ในกิจการของตนเอง ส่วนคำว่า ชาติ (Nation) หมายถึง การมีภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน การผูกพันเข้าด้วยกัน และระลึกถึงความคล้ายคลึงกันท่ามกลางกลุ่มชน (ธีรยุทธ บุญมี, 2546) กล่าวคือ ลัทธิชาตินิยมเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความรัก ความนิยม ความเชื่อมั่น และความภาคภูมิใจในชาติของตน โดยที่ชาตินิยมส่งผลในแง่ “ปัจจัยเชิงบวก” ให้กับสังคมสมัยใหม่ คือ เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นชุมชนทางการเมืองที่มีอิสระ (หมายถึง มีความเป็นเอกราชในความเป็นชาติ) เป็นความรู้สึกของความจงรักภักดีอันสูงสุดของแต่ละบุคคลที่ต้องมีให้แก่รัฐ รวมทั้งความปรารถนาในความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติ เป็นความสำนึกหรือความรู้สึกในทางจงรักภักดีต่อกลุ่มชน ซึ่งถือเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน (อภิญา คำเฉลียว, 2562) ในเรื่องความเป็นชาติของคนในแต่ละสมัยแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะคล้ายคลึงกันบ้าง แต่ก็จะมีส่วนที่แตกต่างกันไปตามปัจจัยของประเทศนั้น ๆ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ การเมือง สังคม และประวัติศาสตร์ ดังนั้นการเกิดชาตินิยมของแต่ละประเทศก็จะมีลักษณะที่ต่างกัน

จากการศึกษาของ Heywood (2007) นักรัฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ได้จำแนกการแบ่งชาตินิยมในลักษณะต่าง ๆ ออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

2.1 ชาตินิยมแนวเสรี (Liberal Nationalism) เป็นรูปแบบของชาตินิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานคติที่ว่า มนุษยชาติถูกแบ่งออกเป็นชนชาติต่าง ๆ ตามธรรมชาติ ดังนั้นชาติจึงเป็นชุมชนที่แท้จริงและเป็นอินทรีย์ภาพ (Organicism) ไม่ใช่เป็นผลงานของการสร้างของผู้นำทางการเมืองหรือชนชั้นปกครอง ชาตินิยมแนวเสรีถือว่าชาติกับอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เน้นหลักที่ว่า “ชาติควรอธิปไตย (subjectivity) หรืออีกนัยหนึ่งคนในชาติควรกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้โดยอิสระ” ซึ่งจะทำให้ชาติพัฒนาไปสู่ความเป็นรัฐประชาชาติ (Nation state) ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นชาตินิยมแนวเสรีจึงถือความเท่าเทียมระหว่างชาติต่าง ๆ เป็นหลักในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ก่อให้เกิดสันติภาพและการเคารพซึ่งกันและกัน หลักสำคัญของชาตินิยมแนวเสรี คือ การยึดถือว่ามนุษยชาติถูกแบ่งออกเป็นเผ่าพันธุ์หรือชนชาติต่าง ๆ ตามธรรมชาติจะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน เช่น คนแอฟริกา คนไทย คนจีน หรือมีความแตกต่างในแต่ละเผ่าพันธุ์ เช่น ชาวเขาในอาศัยอยู่บนดอย หรือชายลุ่มที่อาศัยแถบที่ราบ ตัวอย่างที่ได้กล่าวมา ทำให้เราแบ่งแยกความแตกต่างได้และอยู่ร่วมกันอย่างเป็นอิสระภาพ

2.2 ชาตินิยมแนวอนุรักษ์ (Conservative Nationalism) ชาตินิยมแนวอนุรักษ์เกิดหลังจากชาตินิยมแนวเสรี เดิมทีอนุรักษ์นิยมมองลัทธิชาตินิยมแนวเสรีด้วยความหวาดระแวง กล่าวคือ เป็นภัยคุกคามต่อระบอบการเมืองเก่าที่มีบทบาทในขณะนั้น อย่างไรก็ตามในระยะเวลาหลังได้มีจุดร่วมกันที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ทั้งสองอุดมการณ์ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า ประเพณีนิยม (Tradition) ซึ่งประเพณีเป็นแนวคิดหลักของลัทธิอนุรักษ์นิยมที่ให้ความสำคัญกับสถาบันที่มีความเก่าแก่ และเป็นประวัติศาสตร์ของชาติ ประเทศที่จะมีชาตินิยมแนวอนุรักษ์จึงมักต้องเป็นรัฐประชาชาติที่อยู่ตัวแล้ว (ธีรจุฑา เมฆิน, 2558)

ส่วนประเทศเกิดใหม่หรือที่มีการสร้างชาติมาได้ไม่นานจะไม่เอื้ออำนวยให้ชาตินิยมแนวอนุรักษณ์เจริญเติบโต ลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัด คือ “ถนัดมองย้อนอดีต” และมีลักษณะโหยหาวันเวลาที่ล่วงเลยไปแล้ว เช่น การอนุรักษณ์ประเพณีของราชสำนักไทย การไม่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ชนิดถอนรากถอนโคนจากระบบการปกครอง และระบบธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนาน

2.3 ชาตินิยมขยายอำนาจ (Expansionist Nationalism) เป็นชาตินิยมในเชิงรุก ก้าวร้าว และเน้นการใช้กำลังทหาร ขยายดินแดนหรือขยายอำนาจไปครอบครองดินแดนอื่น พบได้มากในช่วงการแข่งขันกันล่าอาณานิคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงเกียรติภูมิและความยิ่งใหญ่ของชาติของประเทศตะวันตก เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็น ลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) แนวคิดชาตินิยมดังกล่าวมองว่า ประชาธิปไตยเป็นแหล่งบ่มเพาะความอ่อนแอ และผู้อ่อนแอทั้งหลาย ชาตินิยมขยายอำนาจไม่ต้องการให้มีการอภิปรายโต้เถียงอย่างมีอิสระ แต่ต้องการระเบียบวินัยและการเชื่อฟังผู้นำที่มีเพียงหนึ่งเดียวอย่างไม่มีเงื่อนไข บางครั้งชาตินิยมขยายอำนาจอย่างเข้มข้นและรุนแรงจะถูกเรียกว่า ชาตินิยมอย่างบ้าคลั่ง ชาตินิยมแบบนี้จะแบ่งว่าใครคือพวกเรา และใครคือพวกเขา โลกจะถูกแบ่งออกเป็นในกลุ่มกับนอกกลุ่ม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ลัทธิต่อต้านผิวของนาซีเยอรมัน ลัทธิฟาสซิสต์อิตาลีที่ผันถึงความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิโรมันโบราณ หากพิจารณาจะพบว่าแนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจต่างจากชาตินิยมแนวอนุรักษณ์ตรงที่ไม่เพียงแต่มองย้อนไปถึงใหญ่ของชาติตนในอดีตเท่านั้น แต่ยังมองไปในอนาคตข้างหน้าอย่างกระตือรือร้น และแสนยานุภาพทางการทหารเป็นเครื่องมือพิสูจน์ความเข้มแข็ง ดังนั้นชาตินิยมขยายอำนาจจึงมักจบลงด้วยสงครามเสมอ หรือในบริบทของประเทศไทย อาจเปรียบได้กับการขยายดินแดนของรัฐโบราณในอดีต เพื่อแสดงแสนยานุภาพของอาณาจักร เช่น การรบกันของไทยและพม่า สงครามอันมโหฬารระหว่างไทยกับเวียดนาม

2.4 ชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม (Anticolonial Nationalism) ส่วนใหญ่เกิดขึ้นประเทศที่ด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ซึ่งเกิดจากการต่อต้านการปกครองเจ้าอาณานิคม แนวคิดเบื้องหลังคือ ต้องการให้ประเทศชาติเป็นเอกราช และต้องการพัฒนาเศรษฐกิจในคราว สามารถจำแนกได้เป็น 2 กรณี ประการที่หนึ่ง การเรียกร้องเอกราชประชาชนภายในประเทศเอง ยกตัวอย่างเช่น อินเดียได้เอกราชจากอังกฤษ ชาวเวียดนามขับไล่ฝรั่งเศส เป็นต้น ประการที่สอง ประเทศกำลังพัฒนาเลือกที่จะหันไปเข้าร่วมกับลัทธิสังคมนิยมมากกว่าลัทธิเสรีนิยม เพราะเจ้าอาณานิคมส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีแนวคิดลัทธิเสรีนิยมเป็นหลัก ในขณะที่ประเทศสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ก็ต้องการเสนอตัวเป็นทางเลือกใหม่ให้กับประเทศที่ด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา เพราะมีประเทศเจ้าอาณานิคมเป็นศัตรูอยู่ด้วยเช่นกัน เช่น ในช่วงสงครามเย็นในการใช้โฆษณาชวนเชื่อระหว่างค่ายประชาธิปไตยและค่ายคอมมิวนิสต์ โดยมีผู้นำความขัดแย้ง คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต จนเกิดเป็นสงครามตัวแทน เช่น สงครามเกาหลี และสงครามเวียดนาม

ชาตินิยมในประเทศไทยเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 อันเป็นยุคที่ไทยก้าวเข้าสู่ความเป็นรัฐชาติ โดยมีการชูรูปแบบของความเป็นไทย ประกอบด้วย 3 สถาบัน ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ต่อมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรก็ยังคงมีการดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพภายในชาติ โดยหลวงวิจิตรวาทการ คือ นักชาตินิยมคนสำคัญ

ที่คอยสนับสนุนนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการเริ่มนโยบายปลูกฝังนโยบายชาตินิยมใหม่ “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” ในหมู่ประชาชนมีการแต่งละครประวัติศาสตร์ และเพลงที่เป็นบทปลุกใจให้รักชาติขึ้น กรมศิลปากรจึงต้องเป็นฐานรองรับสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อสนับสนุนลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรง (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) ในที่สุดต่อมาในสมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ได้มีการใช้นโยบายชาตินิยมใหม่ เห็นได้จากในวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 15 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2543 เรื่อง “คำประกาศแห่งยุคสมัย” กล่าวว่า

...ชาตินิยมใหม่คือจิตใจที่รักชนชาติในรัฐชาติ หวงแหวนแผ่นดินและผลประโยชน์ร่วมของคนในชาติ ต่อสู้ป้องกันมิให้คนจากรัฐชาติอื่น ๆ เข้ามาเอาเปรียบ ครอบงำ กดขี่ข่มเหงคนในรัฐชาติเดียวกัน ชาตินิยมใหม่จึงเป็นชาตินิยมป้องกันตนเอง ป้องกันผลประโยชน์ของคนในรัฐชาติเดียวกัน พิทักษ์และปกป้องความเป็นเอกราชของรัฐชาติตน...(สายชล สัตยานุรักษ์, 2545)

จากที่กล่าวมา เครื่องมือสำคัญในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา คือ ตำราเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทย (Thai History Textbook) ภายใต้เรื่องราวที่ถ่ายทอดตามวัตถุประสงค์แต่ละยุคสมัย ว่าผู้ปกครองต้องการปลูกฝังแนวคิดใดให้กับประชาชน จะเห็นว่าการศึกษากับการเมืองการปกครองนั้นมีความสัมพันธ์กันในแง่ที่ว่า รัฐใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างแนวคิดชาตินิยม และปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมให้กับเยาวชนของชาติ ทั้งในเรื่องของการศึกษากับการป้องกันประเทศ และการสร้างพลเมือง จะเห็นว่าการศึกษาในยุค 2411 - 2475 นั้นเป็นการวางรากฐานให้เกิดแนวคิดชาตินิยม จากข้ออ้างที่ว่าเราต้องมีการป้องกันการรุกรานจากชาติตะวันตกในการล่าอาณานิคม การปลูกฝังให้สำนึกรักในชาติบ้านเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชาติแข็งแกร่งขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดผลตามมา คือ การกำหนดนิยามของดี (Good Citizen) พลเมืองดีคือคนที่เป็นคนดี และคนที่เป็นคนดีคือคนที่รักชาติ มุ่งมั่นในการดำรงไว้ซึ่งชาติไทย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เด่นพงษ์ แสนคำ, 2561) นิยามของพลเมืองดีจึงจำกัดอยู่ภายใต้กรอบ เพราะไม่มีความต้องการให้ชาติเกิดความสั่นคลอนจากปัจจัยใด ๆ ดังนั้นการให้การศึกษาของรัฐ คือ การกล่อมเกล่าประชาชนให้เป็นพลเมืองตามเป้าหมายที่กำหนด

3. เนื้อหาแนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

แนวคิดชาตินิยมถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่เน้นชาติ และความจงรักภักดีต่อชาติเป็นหลัก สะท้อนความรู้สึกผ่านที่มาของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม การเกิดรัฐชาติ มุ่งเน้นแสดงให้เห็นสภาพบริบทของสังคมไทย คือ การมีได้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจใด โครงสร้างสังคมก็ไม่ได้ถูกทำลาย ในทางตรงข้าม ท่ามกลางภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้าน ประเทศไทยโดยการนำของผู้นำในระบบเดิมได้ทำการปรับระบบระเบียบสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และเป็นการปรับเปลี่ยนที่ได้รับความร่วมมือจากคนในชาติ และนำมาซึ่งผลสำเร็จในที่สุด โดยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ซึ่งสำนักพิมพ์ที่ได้รับการรับรองคุณภาพ โดยกระทรวงศึกษาธิการ 3 สำนักพิมพ์ จำนวน 9 เล่ม ประกอบด้วย หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ระดับ ม.1 ของณรงค์ พ่วงพิศ และวุฒิชัย มูลศิลป์ (2566) ชีระ นุชเปี่ยม และวีรวัลย์ งามสันติกุล (2556) และวงเดือน นาราสัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์ (2567) หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ระดับ ม.2 ของณรงค์ พ่วงพิศ และวุฒิชัย มูลศิลป์ (2567) ชีระ นุชเปี่ยม และธีรพร พรหมมาศ (2556) วงเดือน นาราสัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์ (2567) และหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ระดับ ม.3 ของณรงค์ พ่วงพิศ และคณะ (2555) ชีระ นุชเปี่ยม (2557) วงเดือน นาราสัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์ (2567) รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ และการจัดการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการศึกษาเนื้อหาแนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ประเด็นทางประวัติศาสตร์	เนื้อหาแนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย
การสถาปนาราชธานี	การสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย อโยธยาและสุโขทัยถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาบ้านเมืองในแต่ละสมัย สะท้อนถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของบรรพบุรุษไทย อาทิ การเลือกทำเลที่ตั้ง ความเหมาะสมทางยุทธศาสตร์ การเมืองและวิถีชีวิต
สถาบันของพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักร	อธิบายความเป็นมาของพระมหากษัตริย์สมัยอโยธยา และรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งความสำคัญที่มีต่อการทำให้ประเทศชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสระ
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรือง	พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ สามารถป้องกันพระราชอาณาจักร การเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับบ้านเมืองและราษฎรของพระองค์ รวมทั้งทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ทำให้ประเทศไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเรียนประวัติศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สามารถสะท้อน 1) แนวคิดราชาชาตินิยม โดยมุ่งเน้นการยกย่องพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะผู้ปกป้องชาติและผู้สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่แผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสถาปนาราชธานีและการฟื้นฟูความมั่นคงของชาติ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการเน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในช่วงการก่อตั้งอาณาจักรอโยธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือเป็นการแสดงถึงการผสมผสานระหว่างอำนาจของราชาและความเป็นชาติโดยพระมหากษัตริย์ได้รับการยกย่องให้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และ

การปกป้องผลประโยชน์ของชาติผ่านการปกครองที่เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน ในแบบเรียนมักจะกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ เช่น การขยายอาณาเขต การจัดการปัญหาภายใน และการรักษาความมั่นคงของชาติ ซึ่งสะท้อนถึงหลักการสำคัญในแนวคิดราชาชาตินิยมที่เห็นการเชื่อมโยงระหว่างการปกครองของพระมหากษัตริย์กับการเสริมสร้างอัตลักษณ์ชาติและความภาคภูมิใจในชาติไทย และ 2) สะท้อนแนวคิดประวัติศาสตร์เชื้อชาตินิยม มักจะเน้นความเป็นหนึ่งเดียวของเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ สะท้อนผ่านความร่วมมือและความภาคภูมิใจในชาติที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน เช่น การสถาปนาอาณาจักรที่มีความสัมพันธ์เชื้อชาติเดียวกัน การต่อต้านการรุกรานจากต่างชาติ การรักษาความเป็นเอกภาพของชาติ นอกจากนี้ยังรวมถึงการนำเสนอการรักษาภาษาและวัฒนธรรมไทยเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติและความเชื่อมโยงของกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติเดียวกัน

กล่าวได้ว่าแนวคิดชาตินิยมที่ปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์จะครอบคลุมประเด็นหลักสำหรับการอธิบายความหมาย ความสำคัญของชาตินิยมในบริบทของประเทศไทย รวมถึงการสร้างเอกลักษณ์ของชาติและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เช่น การรวมกลุ่มของชนชาติ การก่อตั้งอาณาจักร และเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการเกิดชาติไทย รวมถึงอธิบายการอนุรักษ์วรรณกรรม ศิลปะ วัฒนธรรมไทย และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบทบาทของบุคคลสำคัญ เช่น พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ หรือผู้นำประเทศ มุ่งเน้นให้ให้ผู้เรียนมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งสามารถกระตุ้นความรักชาติและการมีส่วนร่วมในสังคม อย่างไรก็ตามก็อาจก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มชนหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างได้ ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จึงควรส่งเสริมให้เกิดการคิดวิพากษ์ (Critical thinking) เพื่อลดความขัดแย้ง และสามารถสร้างการอยู่ร่วมกันในสังคมโลกปัจจุบันอย่างสันติ

4. ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยมที่ปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จากการวิเคราะห์พบว่า เนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามหลักสูตรแกนกลางหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยมแต่ละประเภท ตามแนวคิดของ Andrew Heywood นักทฤษฎีชาตินิยมชาวอังกฤษ ได้แก่ แนวคิดชาตินิยมเสรี แนวคิดชาตินิยมแนวอนุรักษ์ แนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจ และแนวคิดชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์กับแนวคิดชาตินิยม แต่ประเภท

แนวคิดชาตินิยม	ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์
1. ชาตินิยมแนวเสรี (Liberal Nationalism)	แนวคิดชาตินิยมเสรีสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพและความเท่าเทียมในการดำเนินชีวิตของประชาชนในประเทศ และสะท้อนสังคมประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยระบุถึงประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแสดงพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับการให้สิทธิเสรีภาพกับประชาชน และสะท้อนหลักการของประชาธิปไตยในการบริหารประเทศอย่างเป็นทางการเป็นลำดับ ดังนี้ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ระบุถึงแนวทางในการสร้างความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนมากขึ้น เช่น ราษฎรสามารถใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์มากขึ้นจากการเข้าเฝ้ารับเสด็จได้ทั้งการเดินทางสถลมารคและชลมารค การไม่กีดกันชาวต่างชาติที่จะเข้าเฝ้า การเปิดโอกาสให้ราษฎรฟ้องเจ้าหน้าที่ข่มเหงรังแกราษฎร การยกเลิกประเพณีการหมอบคานานเมื่อเข้าเฝ้า การเริ่มให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้าได้ เป็นต้น นอกจากนี้ในด้านเศรษฐกิจและสังคมระบุถึงให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ราษฎร แนวคิดประชาธิปไตยเริ่มเข้ามามีบทบาทในความคิดของผู้ที่ได้รับการศึกษา ในขณะนั้นมีการลดการผูกขาดทางการค้าทำให้เกิดการค้าเสรีภายในประเทศ โดยจะพบว่าเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นช่วงรัชกาลที่ 4 สะท้อนความสัมพันธ์กับแนวคิดชาตินิยมประเภทชาตินิยมแนวเสรีตามแบบชาติตะวันตก ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปสังคมที่สอดคล้องกับแนวคิดเสรี ได้แก่ การระบุเนื้อหาในเหตุการณ์การเลิกทาส และด้านการเลิกไพร่ ซึ่งมีการระบุในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาว่า “การเลิกไพร่ การเลิกทาส ส่งผลให้ไพร่มีอิสระในการตั้งถิ่นฐานการประกอบอาชีพ การศึกษาเล่าเรียน เกิดระบบทหารอาชีพ มีความเป็นธรรมทางรายได้ ทำให้ทุกคนเป็นราษฎรสามัญที่มีอิสระเสรี” ในด้านการศึกษา ทำให้ราษฎรเกิดความเท่าเทียมทางการศึกษามากยิ่งขึ้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะในกลุ่มของราชวงศ์หรือขุนนาง การปฏิรูปกฎหมายและการศาลเพื่อให้เกิดความยุติธรรม นอกจากนี้ยังระบุถึงเสรีภาพในการสื่อสาร ที่ก่อให้เกิดแนวคิดต่าง ๆ เช่น เทียนวรรณ วิพากษ์วิจารณ์บ้านเมือง หรือกุหลาบ ตฤษณานนท์ หนังสือสยาม

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์กับแนวคิดชาตินิยม แต่ประเภท (ต่อ)

แนวคิดชาตินิยม	ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์
	ประเภท 12 เล่ม หรือ หนังสือสยาม ออบเซอร์เวอร์ เป็นต้น ต่อมาในช่วง ของรัชกาลที่ 6 แบบเรียนประวัติศาสตร์มุ่งเน้นแสดงให้เห็นถึงการนำ สังคมไทยก้าวเข้าสู่ความเป็นสากลตามที่ระบุในแบบเรียนว่า “การนำ ประเทศไทยไปสู่สากลคือ การเข้าร่วมในหมู่ชาติต่าง ๆ อย่างเสมอภาค เท่าเทียมกันเพื่อสร้างความเป็นสากลให้ชาติไทย มีการสร้างเมืองจำลอง ประชาธิปไตยหรือดุสิตธานี และสะท้อนแนวคิดประชาธิปไตยจนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7
2. ชาตินิยมแนวอนุรักษ (Conservative Nationalism)	แนวคิดชาตินิยมแนวอนุรักษ มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันที่มี ความเก่าแก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ และรัฐจารีตที่มีการปฏิบัติ มาอย่างต่อเนื่อง จึงเรียกว่า ชาตินิยมเชิงวัฒนธรรม ซึ่งได้รับอิทธิพล ของอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยาตอนปลายมาจนถึงยุค ปัจจุบัน โดยแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ได้ระบุเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาตินิยมแนวอนุรักษ ดังนี้ การระบุ ถึงความสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ตามการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งพิธีบรมราชาภิเษกมีมาตั้งแต่แนวคิดในการ สร้างบ้านแปงเมือง และทรงเป็นธรรมราชาพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็น ดัง “สมมติเทพอวตารลงมาปราบทุกข์เข็ญของอาณาประชาราษฎร์” บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อการเมืองการปกครองไทย แต่ยุคสมัย โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ทางการเมือง ในสมัยต่าง ๆ ด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ รวมถึงการสร้างสรรค บ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผ่านพระราชพิธีและ ประเพณีสำคัญต่าง ๆ ในด้านภูมิปัญญาไทย มีการสะท้อนสภาพสังคม ส่วนใหญ่ของไทย ที่มีอาชีพเกษตรกร ก่อให้เกิดประเพณีพื้นบ้านที่มี รูปแบบใกล้เคียงกัน คือ การพึ่งพิงธรรมชาติ เช่น ประเพณีทำขวัญขวัญ นอกจากนี้ยังมีการระบุถึงพระราชกรณียกิจขององค์พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีต่อการอนุรักษศิลปวัฒนธรรม สร้างขวัญ กำลังใจให้กับพลนิกร เช่น การตั้งศูนย์ศิลปาชีพเพื่อสนับสนุนให้ราษฎร ในแต่ละท้องถิ่นมีรายได้ การดำเนินโครงการในพระราชดำริที่บูรณาการ ท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์กับแนวคิดชาตินิยม
แต่ประเภท (ต่อ)

แนวคิดชาตินิยม	ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์
3. ชาตินิยมขยายอำนาจ (Expansionist Nationalism)	แนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจมีประเด็นสำคัญ คือ 1) การขยายอำนาจครอบครองดินแดนอื่น 2) บุคคลในชาติเชื่อฟังของผู้นำโดยไม่มีเงื่อนไข บุคคลในชาติจึงมีแนวคิดพร้อมจะอุทิศเพื่อความอยู่รอด และมีวินัยเพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของชาติ โดยจากการวิเคราะห์แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่าเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจจะมีความสอดคล้องกับพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์การเมืองการปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือ การรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของราชอาณาจักรในลักษณะของการใช้แสนยานุภาพทางทหารกับรัฐที่ต้องการขยายอำนาจเหนืออธิปไตยของไทย เช่น การทำสงครามขยายอาณาเขตกับรัฐเพื่อนบ้านที่สะท้อนผ่านเหตุการณ์เจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพไปปราบญวนที่ขยายอำนาจในดินแดน รวมถึงการแบ่งเขตการปกครอง คือ การบริหารราชการแผ่นดินในเขตหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช นอกจากนี้ยังพบว่าแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ยังระบุเนื้อหาเกี่ยวกับชาตินิยมขยายอำนาจในลักษณะของการไม่ใช้อำนาจทางการทหาร เช่น ความสัมพันธ์กับล้านนาที่ได้คุ้มครองล้านนาให้ปลอดภัยจากพม่า ความสัมพันธ์กับมอญที่ไทยให้ความคุ้มครองมอญโดยการจัดทัพไปช่วยหัวเมืองมอญให้ปลอดภัยจากพม่าและช่วยหลือครีวมอญที่หลบหนีภัยสงคราม การแก้ไขข้อพิพาทภายในราชวงศ์ล้านช้างและเขมรผ่านการเจรจา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้จะไม่มีการใช้กำลังทหาร แต่ก็แสดงถึงการมีอิทธิพลเหนือดินแดนต่าง ๆ ตลอดจนเนื้อหาที่มีการยกย่องพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เคารพสักการะสูงสุดในฐานะประมุขของของราชอาณาจักร ทรงเป็นจอมทัพและผู้นำในการรบจนได้รับชัยชนะ สะท้อนลักษณะของการเชื่อฟังคำสั่งของผู้นำ โดยเฉพาะการบริหารบ้านเมือง การสงคราม ด้านเศรษฐกิจ ด้านศิลปวัฒนธรรม

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์กับแนวคิดชาตินิยม
แต่ประเภท (ต่อ)

แนวคิดชาตินิยม	ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์
<p>4. ชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม (Anticolonial Nationalism)</p>	<p>แนวคิดชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม เกิดจากการต่อต้านการปกครองหรือรุกรานของเจ้าอาณานิคม เพราะต้องการให้ประเทศชาติเป็นเอกราช โดยใช้วิธีการต่าง ๆ คือ การเคลื่อนไหวทางการเมือง การกำหนดแนวทางพัฒนาบ้านเมือง การสร้างเอกภาพของประเทศ และเกิดการต่อต้านในลักษณะการใช้ความรุนแรง โดยแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ได้ระบุแนวคิดชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคมในประเด็นต่าง ๆ คือ 1) การต่อต้านการล่าอาณานิคมในลักษณะของการปรับปรุง และปฏิรูปประเทศ เพื่อป้องกันการใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองของชาติล่าอาณานิคม เช่น การยกเลิกประเพณีธรรมเนียมที่ล้าสมัยในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 การให้สิทธิเสรีภาพกับราษฎรในประเทศ การปฏิรูปกฎหมายและการศาล เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การตั้งสภาที่ปรึกษาเพื่อปรึกษาราชทางต่าง ๆ ให้บ้านเมืองเกิดความเจริญ ทรงยกเลิกระบบกินเมืองส่งผลให้การปกครองมีเอกภาพ 2) การเผชิญหน้าทางการทหารกับชาติตะวันตก เพื่อต่อต้านการล่าอาณานิคม เช่น การระบู่ถึงประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลที่ 5 มีการป้องกันการรุกรานของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ผ่านการสร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า มีการซื้ออาวุธเพิ่มเติม มีการทดลองยิงปืนและตรวจป้องกันปรกการให้เรียบร้อย การเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ส่งผลให้ต้องเสียดินแดนอื่นเพื่อแลกจันทบุรีและตราด 3) นโยบายทางการเมือง การต่างประเทศ เช่น การใช้นโยบายทางการทูตและการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจรุนแรงของชาติล่าอาณานิคม นโยบายยอมเสียดินแดนเพื่อรักษาเอกราชของประเทศไว้ ตลอดจนการประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 และ 4) นโยบายนำประเทศเข้าสู่การเมืองโลก มีการพยายามสร้างการยอมรับถึงความมีอารยะทัดเทียมนานาประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยได้สมัครเป็นภาคีสมาชิกขององค์การระหว่างประเทศ เช่น สหภาพไพบรณีย์สากล สภาอนุาโลมแดง และศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ เป็นต้น</p>

5. บทสรุป

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และแนวคิดชาตินิยมทั้ง 4 แนวคิด พบว่า เนื้อหาประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงจะเป็นประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และแสดงความสัมพันธ์กันในแต่ละมิติ เช่น เนื้อหาที่มีการสะท้อนแนวคิดชาตินิยมเสรี แนวคิดชาตินิยมขยายอำนาจ และแนวคิดชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม จะมีความสัมพันธ์กับแนวคิดชาตินิยมแนวอนุรักษ์ที่ต้องการแสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์หรือบทบาทของชนชั้นนำที่พัฒนาประเทศให้ทัดเทียมนานาชาติ มีอิทธิพลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ให้ชาติมหาอำนาจใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครอง นอกจากนี้ เนื้อหาประวัติศาสตร์ที่ระบุถึงทั้งในมิติการพัฒนาเปลี่ยนทางความคิดของบุคคล การให้เสรีภาพแก่ประชาชน การปฏิรูปประเทศเกี่ยวกับการปกครอง สังคมวัฒนธรรม การศึกษา การสงคราม จะสะท้อนแนวคิดและสภาพสังคมในส่วนกลางเท่านั้น ยังไม่สะท้อนแนวคิดชาตินิยมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศตามแนวคิดรัฐชาติ (Nation-state) ได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะของการศึกษา เรื่อง แนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ภายใต้กรอบของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาติไทยให้แก่ผู้เรียน อย่างไรก็ตามยังมีจุดที่สามารถปรับปรุงและพัฒนาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ลึกซึ้งและเป็นกลางมากยิ่งขึ้น ได้แก่ 1) การนำเสนอแนวคิดชาตินิยมในมิติที่หลากหลาย แบบเรียนควรนำเสนอแนวคิดชาตินิยมอย่างรอบด้าน ไม่ควรจำกัดเฉพาะการส่งเสริมความภาคภูมิใจในชาติ แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงข้อดีและข้อจำกัดของแนวคิดชาตินิยม เช่น ผลกระทบของชาตินิยมสุดโต่งที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งกับกลุ่มชาติพันธุ์ หรือการสร้างภาพประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นไทยโดยไม่คำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย 2) การปรับเนื้อหาให้เชื่อมโยงกับบริบทของโลกปัจจุบัน แบบเรียนควรเชื่อมโยงแนวคิดชาตินิยมกับประเด็นระดับโลก เช่น บทบาทของรัฐบาลในยุคโลกาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน และการเปรียบเทียบแนวคิดชาตินิยมในประเทศอื่น เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจว่าชาตินิยมไม่ใช่แนวคิดที่ตายตัว แต่มีพลวัตและพัฒนาตามบริบททางสังคมและการเมือง 3) การส่งเสริมทักษะคิดวิพากษ์และการตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์ให้มากขึ้น รวมถึงควรเปิดโอกาสให้มีการถกเถียงเกี่ยวกับแง่มุมที่ซับซ้อนของประวัติศาสตร์ เช่น การเสียดินแดน การปฏิรูปสยาม และบทบาทของมหาอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 4) การเพิ่มมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์และท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ไทย แบบเรียนควรสะท้อนความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในประเทศไทยมากขึ้น ไม่ควรมุ่งเน้นเพียงแค่แนวคิดชาตินิยมแบบรวมศูนย์ (Centralized Nationalism) เน้นความเป็นไทยแบบเดียว แต่ควรให้ความสำคัญกับบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ เช่น ชาวมลายูในภาคใต้ ชาวจีนในสังคมไทย หรือกลุ่มชนเผ่าในภาคเหนือ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจว่าความเป็นไทยไม่ได้มีเพียงมิติเดียว แต่เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย และ 5) การใช้สื่อและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย นอกจากการเรียนรู้จากแบบเรียนแล้ว ควรมีการใช้แหล่งข้อมูลอื่น ๆ เช่น เอกสารประวัติศาสตร์ ภาพยนตร์ สารคดี

และการไปทัศนศึกษาในสถานที่ทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้สัมผัสและวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งที่มาโดยตรง การเรียนรู้แบบนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจแนวคิดชาตินิยมอย่างมีเหตุผล และสามารถเชื่อมโยงกับโลกปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น

6. เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- เด่นพงษ์ แสงคำ. (2561). การสร้างแนวคิดชาตินิยมไทยผ่านทางการศึกษา วัฒนธรรม และงานนิพนธ์. *วารสารนานาชาติมหาวิทยาลัยขอนแก่นสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 8(3), 142–168.
- ณรงค์ พ่วงพิศ และวุฒิชัย มูลศิลป์. (2566). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ม.1*. อักษรเจริญทัศน์.
- ณรงค์ พ่วงพิศ และวุฒิชัย มูลศิลป์. (2567). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ม.2*. อักษรเจริญทัศน์.
- ณรงค์ พ่วงพิศ, วุฒิชัย มูลศิลป์, สัญชัย สุวังบุตร, อนันตชัย เลหาพันธุ์ และชาคริต ชุ่มวัฒนะ. (2555). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ม.3*. อักษรเจริญทัศน์.
- ธีร์จุฑา เมฆิน. (2558). *แนวคิดทางการเมืองแบบราชาชาตินิยมที่ปรากฏในนวนิยายของทมยันตี*. CMUDC, <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:123279>.
- ธีระ นุชเปี่ยม และวีรวัลย์ งามสันติกุล. (2556). *หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ม.1*. แม็คเอ็ดดูเคชั่น.
- ธีระ นุชเปี่ยม และธีรพร พรหมมาศ. (2556). *หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ม.2*. แม็คเอ็ดดูเคชั่น.
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2557). *หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ม.3*. แม็คเอ็ดดูเคชั่น.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). *ชาตินิยมและหลังชาตินิยม (Nationalism and Post Nationalism)*. สายธาร.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม 2475*. ฟ้าเดียวกัน.
- เปรมโรจน์ บางอ้อ. (2556). *แนวคิดชาตินิยม ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ ระดับชั้นประถมศึกษา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รวีวรรณ รักถิ่นกำเนิด. (2557, 2 ธันวาคม). *สำรวจแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย เมื่อ 'ชาติ' เป็นเครื่องมือทางการเมือง*. TCIJ ทำความจริงให้ปรากฏ, <https://www.tcijthai.com/news/2014/02/scoop/5154>.
- โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. (2565). *คู่มือการสอนอบรมวิชาประวัติศาสตร์ชาติไทย (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2565)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). วัชรินทร์.
- วงเดือน นาราัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์. (2567). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ฉบับ อญ.)*. พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- วงเดือน นาราัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์. (2567). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ฉบับ อญ.)*. พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

- วงเดือน นาราสัจจ์ และชมพูนุท นาศิริรักษ์. (2567). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ฉบับ อญ.)*. พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2545). *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ*. มติชน.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. (2557). *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. มติชน.
- ศิวัช ศรีโกตางกุล. (2563). ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมในโรงเรียนไทย. *วารสารการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 10(2), 153–179.
- อภิญา คำเฉลียว. (2562). *ลัทธิชาตินิยม*. aphinya23, <http://aphinya23.blogspot.com/2016/12/23.html>.
- Heywood, A. (2007). *Political Ideologies: An introduction*. Palgrave Macmillan.

